

Владимир ЈОВАНОВИЋ*

Историјски институт

Београд

ВИДИН И СРБИЈА ПОЧЕТКОМ 19. ВЕКА**

Анстракт: Рад је посвећен сложеним и противречним политичким односима између Београда и Видина, крајем 18. и почетком 19. века. Несумњив утицај јањичарских вођа у та два града, као и њихов енергичан отпор програму реформи султана Селима III, био је увод у даље слабљење турске власти на простору читавог северног Балкана. Захваљујући потпори Османа Пазваноглуа, самозваног господара Видина и околине, вође београдских јањичара успеле су да преузму власт на простору Београдског пашалука. Насилан и пун несигурности, кратак период јањичарске самовладе изазвао је жестоке сукобе између Срба и Турака и убрзао избијање устанка у Србији, почетком 1804. године.

Кључне речи: Београд, Видин, Дунав, јањичари, Осман Пазваноглу, Карађорђе Петровић, Хајдук-Вељко Петровић.

Градови на периферији Отоманског царства, иако повезани мноштвом заједничких интереса, често су имали сасвим различите судбине, успоне и падове. Када је пак реч о прошлости пограничних вароши Подунавља крајем 18. столећа и њиховим међусобним односима, случај Београда и Видина поучан је колико и занимљив. Иако речни пловни пут који спаја та два града износи близу 350 километара, успомена на Видин као на важан подунавски град остала је сачувана и на малобројним споменицима урбане архитектуре 18. века. Једна од капија

---

* vladimir.jovanovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава до националних држава: друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

Београдске тврђаве окренута Дунаву и данас носи назив Видин капија, како се у турско време звала и најисточнија варошка капија Београда.¹

Транзитна трговина Дунавом и војни значај речног пута који их је спајао, створио је нарочите везе између турских центара моћи у Београду и у Видину. Дунав је представљао сигурну путну комуникацију која је омогућавала брзо дотурање војне помоћи, трупа и хране, али и најкраћи правац у случају бекства.² Оно што је посебно везивало та два града по свршетку рата с Аустријом, 1791. године, била је нестабилна политичка клима која је завладала Турском царвином.³ Крајем 18. века у многим рубним областима јављају се знаци отпора провинцијалних великаша, незадовољних укупном политиком Порте. И у опустошеном Подунављу започела је слична борба, а локални обласни господари у чијим је рукама лежало економско богатство и војна моћ стали су насупротив султановим званичницима. Врење на границама Царства обиловало је честим и необичним преокретима, као и годинама безвлашћа и насилним узурпацијама изазваним слабошћу централне власти.

Сукоб о коме је реч разбуктао се управо услед покушаја султана Селима III да обимним реформама обнови војну моћ Царства, уз истовремено отварање политички осетљивог питања улоге јањичара.⁴ Та одлука била је изазвана како славим учинком јањичарских одреда током последњих ратова тако и њиховим упорним оспоравањем ауторитета

---

¹ Подигнута у време аустријске окупације Србије, почетком 18. века, Видин капија Београдске тврђаве првобитно се називала *Вишињичка капија*. Између тврђавске и варошке Видин капије налазио се *Дорћол*, крај Београда насељен махом домаћим Турцима и Јеврејима. Далека успомена на Видин остала је присутна и при одређивању имена београдских улица, крајем 19. века. Једна од главних улица Дорћолског кварта такође је названа Видинска (данас улица Душанова). М. Поповић, *Београдска Видин капија*, Наслеђе XIV (2013) 9–18.

² Сем војним, Београд и Видин били су повезани уносним економским интересима. Извозна трговина текстилом и памуком као и бројне трговачке колоније Грка, Цинцара и Јевреја, цветале су у Подунављу током 18. века. Б. Храбак, *Јевреји у Београду до стицања равноправности (1878)*, Београд 2009, 193, 195–197, 209; Д. Поповић, *О Цинцарима*, Београд 1998, 247–253, 131–137, 399.

³ Градови на северу Балкана претрпели су много услед ратних разарања, крајем 18. века. Бар кад је реч о Београду, били су то остаци старе славе какву је још Евлија Челеби видео средином 17. века. *Evlija Čelebi Putopis odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentarisao Н. Šabanović, Sarajevo 1967, 77–94.

⁴ J. Hammer, *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, 3, Zagreb 1979, 265–271.

султанових званичника.⁵ Главни изазивачи нереда у пограничним пашалацима, јањичари су у том тренутку представљали само језгро војних снага Царства. Угрожени, они су покушај султана да војску уреди по узору на хришћанске армије представљали као чин светогрђа, стичући мноштво савезника широм царских градова.⁶ Дубоко подељено на присталице и противнике султанових реформи, Отоманско царство налазило се крајем 18. века у стању унутрашњег раскола.

Једно од нових жаришта сукоба између централне власти и јањичара букнуло је у Београдском пашалуку, на самој периферији Царства. У тој ратом опустошеној области био је спроведен читав низ реформаторских мера Селима III одмах по повратку пашалука под власт султана. Противно очекивању домаћих Турака, тамошњој раји не само што је опроштено већ јој је било гарантовано и право кнежинске самоуправе, упркос чињеници да су Срби током рата прешли сасвим отворено на страну непријатеља.⁷ Верске слободе и економске повластице које је институција кнежинске самоуправе нудила, требало је да потпуно задовоље хришћане и спрече нове немире.⁸ Супротно благонаклоном ставу према раји локални јањичари били су сурово кажњени. Услед сталног кршења султанових наређења и самовоље коју су испољавали, били су лишени својих поседа и силом протерани изван територије спорног пашалука.⁹

⁵ F. Adanir, *Semi-autonomous forces in the Balkans and Anatolia*, Cambridge History of Turkey, III, ed. by S. N. Faroqhi and K. Fleet, Cambridge 2006, 179–182; D. Sadat, *Rumeli Ayanlari: The Eighteenth Century*, Journal of Modern History, Vol. 44, No. 3 (Sep. 1972) 346–363.

⁶ О конспиративним и сложеним друштвеним везама и улогама, које су јањичари развијали у самој престоници Царства: А. Çaksu, *Janissary Coffee Houses in Late Eighteenth-Century Istanbul*, Ottoman Tulips, Ottoman Coffee, Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century, ed. by D. Sajdi, London 2007, 117–125.

⁷ Ј. Арсенијевић, *Историја Српског Устанка*, I, Београд 1988, 17.

⁸ Слично правно-политичкој формули каква је од 1774. године важила у Влашкој и Молдавији, свака од 12 нахија Београдског пашалука била је под управом једног нахијског – оборкнеза и мноштвом локалних сеоских кнезова. В. Караџић, *Прва година српскога војевања на даије*, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Београд 1969, 322–333; С. Новаковић, *Турско Царство пред Српски устанак*, Београд 1906, 246–248; М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања : историја Срба у Новом Веку (1492–1992)*, Београд 2008, 144.

⁹ *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, *Списи царске канцеларије 1789–1804*, уредио и превео Хазим Шабановић, Београд 1956, 175, 178–180.

Султанова одлука да се из Београдског пашалука сасвим прогнају бунтовни јањичарски одреди, представљала је својеврстан увод у врло богату историју односа Видина и Србије крајем 18. и почетком 19. века.¹⁰ У јесен 1792. и током 1793. године знатан број јањичарских емиграната нашао је сигурно уточиште у Видинском пашалуку, области у којој је процес растакања султанове власти одавно започео.¹¹ Како је Видин важио за најтврђе упориште јањичара на Дунаву, развој догађаја у суседном Београдском пашалуку морао је тамо врло неповољно одјекнути.¹² У време доласка београдских јањичара у Видин, султанов представник у том граду већ је живео у сталном страху од плаћених убица. Зато се ретко усуђивао да напусти сигурност двора и покаже се у јавности.¹³

Снажни бедеми тврђаве и пркосан став становника Видина постали су ускоро основ дугогодишње успешне побуне против Порте. Окупљени под вођством локалног јањичарског првака, Османа Пазваноглуа, противници реформи Селима III узурпирани су власт и наметнули сопствени политички режим у Видину. Пропагандно приказиван као ослободилачки, он је заправо садржао кључне елементе конзервативне идеологије војничког сталежа отоманске провинције. Заснован на самовољи јањичара и личној користи земљопоседничке елите коју су представљали, тај концепт састојао се у неколико међусобно повезаних принципа. У категоричком одбијању султановог плана за спровођење војних реформи, у подвргавању раје читлучком систему производње, као и у приватизовању локалних извора прихода читаве области.¹⁴ Знатне суме новца стечене тим путем, употребљене су ради поткупљивања противника, ширења политичког утицаја и одржавања довољне војске најамника, ради терорисања суседних пашалука.¹⁵

¹⁰ Д. Пантелић, *Београдски пашалук после Свиштовског мира 1791–1794*, I, Београд 1927, 129.

¹¹ С. Новаковић, *нав. дело*, 332–339.

¹² Како су у Видину јањичари представљали суверену већину, не чуди да је већ крајем 1787. године забележено да се град налазио у побуни. Д. Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак (1794–1804)*, II, Београд 1949, 5.

¹³ Не само што су јањичари у истом периоду повремено убијали трговце и поданике суседних Царстава, већ су се оглушили о обичаје и правила ратовања. Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 10–12.

¹⁴ Х. Атанасов, *В Османската периферия: общество и икономика във Видин през XVIII век*, Софија 2008, 87–89, 128–129, 242–245, 275–276.

¹⁵ Иако су готово сваке године између 1793. и 1799. Пазваноглу и султану верне паше водили жестоке борбе, периоди примирја били су испуњени формалним гестовима љубазности огрезлим у помпи и претераности. Пазваноглу и београдски

Наметнувши се у Видину, Пазваноглу је намеравао да своју власт прошири даљим територијалним освајањима и пљачком суседних области.¹⁶ Како је то својим бројним присталицама и поручио, приликом једног од напада на Београдски пашалук – „од мене је новац, муниција и остали материјал, а ваше је прегалаштво.“¹⁷ Он уједно помаже намеру београдских јањичара да правним путем поврате пређашњи статус и тиме прошире његов утицај све до граница Босанског пашалука. То чини дипломатским средствима, новцем и личним везама у самој престоници Царства. Самозвани господар Видина и околине развио је врло упорну пропаганду и у областима које су се налазиле много јужније од тог дунавског града, путем запаљивих прогласа које је слао у Македонију и међу ратоборне Албанце.¹⁸ Не чуди зато да је у турским званичним изворима крајем 18. века сам спомен Пазваноглуа често праћен увредљивим епитетима. Осим као „одметник“, „безверни издајник“, „издајник вере и државе“, Пазваноглу је био познат и као „Видински проклетник.“¹⁹

Уколико је јањичарски елемент представљао противречну и донекле субверзивну снагу унутар Царства, то је још више важило за крцалије, другу важну војну формацију везану за брз успон Пазваноглуа. Најамници без моралних скрупула, чије се присуство крајем 18. века осећало широм Балкана, крцалије се често јављају у стотинама служећи султанове везире као тврђавска посада по варошима попут Београда.²⁰ Међутим, крцалије се истовремено спомињу као немилосрдни пљачкаши и уништитељи вароши, служећи и код одметника Пазваноглуа. Верност и

везир Мустафа паша, иначе смртни непријатељи, такође размењују раскошне поклоне вредне на хиљаде дуката. Mériage, *Bilješke o Pazvan-Oglu i dogadjajima, što se tiču Turske za života ovoga paše*, Glasnik Zemaljskog muzeja XVII (1905) 183.

¹⁶ О административним границама Видинског пашалука током 18. века, Х. Атанасов, *нав. дело*, 64–67, 73, 77.

¹⁷ *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 195.

¹⁸ Пребези из централних и западних пашалука Царства, муслимани, али и хришћани, чинили су знатан део његових најамних трупа. Стварањем мреже повереника и вештом дипломатијом, Пазваноглу је током последње деценије 18. века поткопао војну моћ Царства на читавом Балкану. Песме о његовим јуначким подвизима биле су популарне и међу морнарима турске флоте на Медитерану. F. C. H. L. Pouqueville, *Travels through Morea, Albania, and several other parts of the Ottoman Empire, to Constantinople, during the years 1798, 1799, 1800. and 1801*, London 1806, 100–110; *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 197–198.

¹⁹ *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 206–207, 284.

²⁰ С. Новаковић, *нав. дело*, 183–184.

учинак крцалија као и свих других најамних ратника, зависила је искључиво од уносног плена или редовне плате.²¹ Драконским мерама и харизматичним вођством, Пазваноглу је успео да уједини иначе бунтовне и недисциплиноване јањичаре и крцалије против султанових трупа.²²

Историја Пазваноглуовог успињања на власт и настанак његовог самодржавног програма текли су упоредо с процесом сасвим обратним у суседном Београдском пашалуку. Чинило се да је западно од Видина реформски план Селима III доносио врло добре плодове. Пратећи верску и економску поделу на српско село и османлијски град, непосредна власт над рајом била је пренета на нахијске кнезове, имућније и угледније представнике локалне елите. Они делају у улози посредника између турских власти и хришћана, успешно умањујући напетости и штитећи нејаке.²³ Милитаризација српског села и установљење војних одреда наоружаних хришћана спремних за борбу против јањичара, одвијала се у склопу кнежинске аутономије. Насупрот Видинском, Београдски пашалук је у периоду између 1791. и 1801. године био пример покрајине сасвим лојалне султану, чији су хришћански поданици уживали знатну економску и личну самосталност.²⁴ Био је то сасвим другачији пут но Пазваноглуов, који је нудио сасвим различит расплет постојеће кризе на периферији Царства.

Разлика у унутрашњем уређењу и социјалној структури која је владала у два суседна пашалука, огледала се и у битно различитим облицима економског привређивања. Док је моћ јањичарских поседа почивала на ефикасној пољопривреди, контроли вишкова за продају и везивању раје за земљу, благостање српске сеоске елите лежало је у развијеној сточној трговини и масовном узгоју свиња.²⁵ Био је то обновљив и исплатив економски извор, заснован на прекограничној

---

²¹ Вук Караџић, сведок и савременик, појаву крцалија везује управо за успон Пазваноглуа, додајући да су се прочули уцењивањем богатих вароши од којих су неке сасвим разорили, попут Москопоља у Македонији. В. Караџић, *Српски ријечник*, Београд 1977, 309–310.

²² Маријаж открива да уколико би ма ко на територији којом је он управљао чинио изгреде, могло му се догодити да буде сурово кажњен. Махом одсецањем руку и прогонством. Mériage, *Bilješke o Pazvan-Oglu*, 214.

²³ Посредовање нахијских кнежева искључивало је присуство турских пореских органа приликом прикупљања данака од хришћанске раје, чиме је отклоњен чест узрок побуна и незадовољства.

²⁴ Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 265.

²⁵ М. Паларе, *Балканска привреда око 1800–1914. Еволуција без развоја*, Београд 2010, 54–55.

трговини између саме раје и купаца из Аустрије. Богатство сточног фонда у Београдском пашалуку које спомињу многи савременици, било је делом последица знатног запостављања пољоделства, услед несигурних прилика у самом Царству.

У слабо насељеној и ратом опустошеној земљи, узгој стокe представљао је сигурнији извор прихода сеоском становништву. Како је то један од самих јањичарских вођа у Србији сликовито сажео – „раја у шумама живи, њој су шуме градови.“²⁶ Очување комплекса жирородне шуме потребне за тов свиња, као и пространство необрађених површина, погодовало је прерастању сточарства у основни вид привреде у Србији током 19. века.²⁷ Не случајно, централна област Београдског пашалука називала се *Шумадија* по густим столетним храстовим шумама, природном станишту стотина хиљада свиња. Међу устаничким знамењима, на државним печатима и војним заставама, напоредо с грбом средњовековне Србије стајао је грб Шумадије, представљен сликом вепрове главе прободене стрелом. Био је то својеврстан хералдички омаж животињи која је створила основе српске економске и политичке независности.²⁸

Карактеристично је да читава устаничка елита у Србији, почев од Карађорђа и кнеза Милоша Обреновића, потиче из редова крупних сточарских трговаца пореклом са села. Рат до истребљења између српских народних старешина и јањичара, као власника крупних земљишних газдинстава, био је у извесном смислу неминован. Реч је о борби за земљу и одлучивању о начину њене експлоатације, о сукобу две суштински различите економске идеологије. Уместо имућних сеоских газда и сточних трговаца, јањичари су желели да пред собом виде покорну рају која вредно обделава њихове њиве и вртове.²⁹

²⁶ Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања о Српском устанку 1804*, прир. Д. Самарцић, Београд 1980, 162.

²⁷ Трговина живом стоком била је веома битан ресурс и током устаничких година. У недостатку готовог новца њоме су подмириване сталне потребе у наоружању и куповини житарица у којима је Србија често оскудевала. Ради унапређења узгоја домаће свиње, у Србији кнеза Милоша ограђују се читаве планине пошумљене храстом. У тим забранима су напасани чопори кнежевих свиња намењених искључиво извозу. Такође, вршени су експерименти укрштања домаће и дивље свиње јер се веровало да ће то знатно допринети квалитету и жилавости соја. Е. Г. Маретић, *Историја српске револуције 1804–1813*, прево Бранимир Живојиновић, Београд 1987, 157; Л. Арсенијевић, *нав. дело*, I, 218–219.

²⁸ Животињи иначе нерадо виђеној у многим крајевима Отоманског царства, а сасвим прогнатој из њених урбаних средишта.

²⁹ Управо у контексту суштинске друштвене улоге коју су од Срба очекивали носиоци отоманске политичке елите, занимљива је вест коју доноси Вук Караџић.

Усред свеопште напетости, могућност уносне зараде јачала је профит српских сточарских трговаца и других који су посредовали на граници Аустрије и Турске.³⁰ Но уместо економског процвата уследио је период нових политичких потреса унутар самих градова, јаким упоришта јањичара. Криза градова на периферији досегла је врхунац крајем 18. века, а процес ширења нередовног стања из Видина постепено је захватио и Београдски пашалук. Упркос прогонима, струја склона јањичарима била је политички активнија од Мустафа-паше и његових војних плаћеника чак и у Београду. Према речима савременика, јањичари су „већ и своје потајне сајмове (клубове) имали“ ради обарања власти београдског везира.³¹ У тој чињеници леже корени унутрашње нестабилности у Београдском пашалуку и узроци бројних успешних напада које је Пазваноглу покретао.

Нема сумње да је приврженика Пазваноглуа било много и међу становницима самог Београда. Видинским четама је више пута успевало да стигну у предграђа Београда, чак да привремено освоје и саму варош. У тим ванредним приликама Мустафа-паша скривао се у градској тврђави, заштићен топовима које је без устезања користио против правоверних. Зато је Београдска варош горела неколико пута, док је Кула Небојша у Доњем граду тврђаве била позорница мученичке смрти десетина заробљених јањичара.³² Ипак, београдски јањичари и њихове присталице нису одустајали од намере да поврате утицај и власт, у чему их је храбрио енергични Пазваноглу. Сурови призори унутрашњег рата који је трајао од 1793. до 1801. године, сведоче о знатној енергији која је

Током похода који је 1805. године повео Хафис-паша како би силом покорио Србе, сем 20.000 бораца он је припремио и много малих капа и ножића. Ти предмети били су намењени подсећању раје на скромност која јој доликује, уместо сјајног ратничког оружја и раскошне господске одеће намењене искључиво Османлијама. Како би сасвим понизио противнике, Хафис-паша је понео и мноштво ујади и ланаца којима је желео да „украси“ непокорну рају и њене вође. В. Карацић, *Друга година српскога војевања на даије*, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Београд 1969, 480–481.

³⁰ Као и Јевреји, Грци, Цинцари и Турци, Срби трговци и занатлије су у скромном проценту насељавали поједине делове Ужица, Ваљева, Шапца и Београда на преласку 18. у 19. век. *Животопис Максима Евгеновића*, Будимпешта 1877, 4–6.

³¹ Л. Арсенијевић, *нав. дело*, I, 24.

³² Током једног од таквих напада, 1795. године, изгорела је и мало позната српска црква која се налазила надомак варошких зидина. *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 189, 194–195; Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 41–43.

била уложена с обе стране.³³ Извори говоре о борбама које су готово сваке године прекидане и обнављане на простору између Видина, Београда, Туприје и Соко Бање.

После многих напада и жестоких окршаја, погранични рат између Мустафа-паше и јањичара одлучен је неочекиваним исходом догађаја под бедемима самог Видина. Султанов план о уништењу Пазваноглуа једним опсежним војним походом у лето 1798. године, нападом новоизграђене флоте и вишемесечном опсадом, завршио се поразом. Након вишемесечне опсаде у којој су учествовали одреди Мустафа-паше из Београдског пашалука, нападачи су претрпели тешке губитке током одсудног јуриша на градске капије, док знатан део царских трупа, поткупљен од Пазваноглуа, није ни узео учешћа у борби.³⁴ Слаб после војног неуспеха на Дунаву и изненадног француског упада у Египат, Селим III био је принуђен да се послужи дипломатским лукавством. Формалним уговором из 1799. новија прошлост бачена је у заборав, а дојучерашњи бунтовник из Видина уздигнут је на ранг паше са три туга.³⁵

Пут Пазваноглуа од јањичара до одметника, а затим до султановог званичника највишег ранга, није био тако несвакидашња појава. Према речима управника Илирских провинција који је одлично упознао прилике у Босанском пашалуку почетком 19. века, у Отоманском царству постоје само две врсте паша – јаки и слаби. Први, у које је свакако спадао и Пазваноглу, су „они који су сами себе подигли на тај положај разбојништвом, побуном и узастопним отимањем најпре малог, па већег, па још већег територија и који су добили у Цариграду, служећи се подмићивањем, наслове легитимног посједовања.“³⁶ За себе, Пазваноглу је осигурао и област Неготинске Крајине до острва Пореч на Дунаву, као и Тимочке Крајине до њених југозападних тачака – тврђава Бање,

³³ Као жртва огорченог рата између Мустафа паше и Пазваноглуа страдао је и грчки песник и револуционар, Рига од Фере. Упркос залагању Пазваноглуа, чији је лични пријатељ био Рига од Фере, да се он поштеди, он и његова дружина погубљени су по наређењу београдског везира. R. Gradeva, *Secession and revolution in the Ottoman Empire at the end of Eighteenth century: Osman Pazvantoglu and Rhigas Velestinlis*, Ottoman rule and the Balkans 1760–1850 Conflict, Transformation, Adaptation, Rethymno 2007, 82–84, 87.

³⁴ Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 168–173; *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 217.

³⁵ Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 174–178.

³⁶ У групу инфериорних спадале су дворске паше које се на ограничено време шаљу у побеђене провинције. *Maršal Marmont Memoari*, priredio i preveo Frano Baras, Split 1984, 173.

Гургусовца и Сврљига.³⁷ После војног тријумфа он успева да издејствује и милост за јањичаре Београдског пашалука, којима је било допуштено да се могу враћати на своја имања.

Рехабилитација јањичара и њихов повратак у Београдски пашалук представљали су сумрак пројекта кнежинске аутономије и крај владавине Мустафа-паше. Ускоро, јањичарима се пружила прилика да се освете свом смртном непријатељу и потпуно преузму власт у самом Београду.³⁸ Смелим препадом у лето 1801. године они су заробили београдског везира и започели са владавином какву је Пазваноглу већ успоставио у Видину. Краће време држали су свог таоца као почасног госта, све док нису дознали да предузимљиви Мустафа-паша изнова кује заверу да их збаци и прогна. Зато је крајем 1801. године било решено да се немирни заробљеник погуби. Кучук Алија, један од вођа јањичара својеручно је убио свргнутог везира и одсекао му главу, а потом дахије опљачкаше његову благајну и опленише пашин двор.³⁹

Како би донекле оправдали свој злочин пред Портом, јањичари су лукаво изјавили како је паша био лош муслиман, склонији хришћанима но Турцима, да је ковао заверу, као и да ће радо прихватити новог пашу ког им пошаљу. Речити и склони дипломатским лукавствима, раји су преко својих присталица поручивали да остане мирна. Обећавали су да ће народ штитити од злотора и странаца какав је наводно и сам паша био, а да су сами решени да живе с рајом и с њом мру.⁴⁰ Макар током прве године своје управе нови господари чинили су много на обнови привреде и плаћали у готовом новцу, док је раја привидно мирно прихватила повратак ага и бегова, старих и нових читлук сахибија.⁴¹

---

³⁷ У областима у којима су постојале локалне кнежинске самоуправе Пазваноглу није укидао, већ их је инкорпорирао унутар новог апарата власти. Т. Станојевић, *Неготин и Крајина од првих трагова до 1858. године*, Неготин 1972, 63–64, 123–126.

³⁸ *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 295; Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 25–26; Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 265.

³⁹ У јавности се веровало да је убиство београдског везира дело самог Пазваноглуа. Дахије су такође изјављивале да су они повереници Пазваноглуа, као и да ће он ускоро доћи да преузме власт у Београду. *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 296–300; Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 264.

⁴⁰ Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 88–89, 122.

⁴¹ Предузимљиви јањичари отворили су рудник олова на планини Медведнику у Ваљевској нахији и за свака запрежна кола руде плаћали по 20 пара. Оживела је и трговина у околини Београда, те је и сам Карађорђе повремено свраћао у Београд ради наплате неке дрвне грађе. Прота Матеја Ненадовић, *Изабрана дела*,

Познато у бугарској историографији као *време крџалија*, услед великог страха од војних најамника, било је то и време знатно убрзане социјалне проходности у Царству.⁴² Сам Пазваноглу пример је потпуног успеха преторијанских тежњи и рушења устаљених метода уздизања на власт. Он је показао како обичан јањичарски војни старешина са границе може постати паша највишег ранга у родном граду. Слично томе један од каснијих јањичарских вођа у Србији, дахија Аганлија, био је у свом претходном животу лађар.⁴³ Од тог, готово понижавајућег занимања, он се уздигао до удела у власти над читавим пашалуком.⁴⁴ Социјална револуција и преврат, продор смелих појединаца из засенка у прве редове, откривају значајан политички таленат код султанових поданика са дубоке периферије.⁴⁵

Многи су почетком 19. века из потпуне анонимности закорачили на историјску сцену. Корисно је зато осмотрити оскудне податке о дахијама, вођама београдских јањичара понаособ, као и о њиховим поступцима у Србији после 1801. године.⁴⁶ Поменути дахија Аганлија остао је у приличној мери запамћен у мемоарима Проте Матеје Ненадовића. Осветољубив и препреден, Аганлија је милицију хришћанске раје

прир. Г. Максимовић, Сремски Карловци – Нови Сад 2007, 63; Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 89.

⁴² К. Лиречек, *История на Българитъ*, София 1929, 366–379.

⁴³ Занимљиво је шта о лађарима као професији каже сам прота Ненадовић. То су људи, готово наги, само у кошуљи и са оружјем који сплаваре и гоне реком грађу из Босне за Србију. Њихово је искључиво право да бесплатно једу и пију у сваком селу у ком заноће. Прота Матеја Ненадовић, *Изабрана дела*, 72–73.

⁴⁴ Некадашњи човек са друштвене маргине, од кад се домогао највише власти у Београдском пашалуку Аганлија је намеравао да у елитне кругове увуче и неког свог пријатеља Србина, Павла Градојевића, простог сељанина коме је дуговао велику услугу. Као што му је то једном приликом и обећао, намеравао је да га постави за владику, што је овај као неписмен човек одлучно одбио. С. Л. Поповић, *Живот и прикљученија Павла Поповића*, Грађа за историју Првог српског устанка, у редакцији Р. Перовића, Београд 1954, 64–65; В. Караџић, *Прва година српскога војевања*, 326.

⁴⁵ Способност Пазваноглу да се одржи у Видину дуже од једне деценије, што стицајем срећних околности што сопственом енергијом, претходи каснијем мање успешном покушају дахија, као и подухватима српских устаничких вођа, попут Карађорђа Петровића или Хајдук Вељка Петровића.

⁴⁶ Драгоцен приступ питању појаве дахија у Србији понудио је Милорад Екмечић везујући ту институцију за древне локалне господаре у Тунису. М. Екмечић, *нав. дело*, 150–152.

Ваљевске нахије користио против својих личних противника, Турака из Босне.⁴⁷ О осталој тројци дахија подаци су тек фрагментарни. Карактеристично је међутим да је и дахија Мула Јусуф, управљач Крагујевачком нахијом, био спреман да помоћу српских одреда брани свој домен од других Турака.⁴⁸ Дахија Кучук Алија, убица Мустафа-паше, био је рођени Рудничанин, домаћи Турчин и чини се централна фигура дахијског режима. Остао је познат по охолостима држању како према новом београдском везиру, тако и према аустријским граничним властима.⁴⁹ Много више и то по злу, био је упамћен његов брат Сали-бег као управитељ Рудничком нахијом, том централном облашћу читавог пашалука. Његова неутажива пожуа и прекомерно угњетавање раје, имали су знатног удела у подизању устанка на дахије. Источним делом пашалука, најближим Пазваноглуовој територији, владао је Мехмед Фочић, седобради Бошњак и најстарији међу дахијама.⁵⁰

Вешта реторика и придобијање градског становништва, уз покораванье руралних области изградњом кула и ханова по селима, представљали су покушаје дахија да своју власт учине дуговечнијом. Иако је много тога што је дахијски режим донео подсећало на систем управе какав је у Видину већ постојао, укључујући и очување органа кнежинске управе, било је неизвесно да ли ће резултати бити једнако успешни. Пошто су се једном учврстили на власти и приграбили уносне

⁴⁷ Једном приликом захтевао је да оборкнез Ваљевске нахије изведе својих 1.800 војника на Дрину и да тамо сваком од њих нареди да попије по једну оку љуте ракије. Тако пијани, требало је да прегазе набујалу реку и да затим попале села Аганлијиних непријатеља. Прота Матеја Ненадовић, *Изабрана дела*, 64–66.

⁴⁸ Извори га спомињу као врло несклоног уступању нових територија самозванцима који би дошли из Видина и тражили свој део, какав је био извесни Тосун који је против Мустафа-паше ратовао много пре дахија. Тосун је захтевао да му дахије доделе посебну област на управу, мислећи при томе на Ћуприју, али му је дато само неколико села у Пожаревачкој нахији. У бици која је претходила том договору и коју су дахије повеле против Тосуна, Срби су учествовали као њихова помоћна војска. Они су се жалили Мула Јусуфу како их Турци дахије Фочића намерно убијају с леђа, што из симпатија, а што и због сродничких веза с Турцима које је Тосун водио са собом. Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 86–89.

⁴⁹ Кучук Алија не само што је изазивао пограничне сукобе с Аустријом, већ је пружао уточиште највећем хајдуку Београдског пашалука, славном Лазару Добрићу званом *Лети Лаза*. Д. Пантелић, *нав. дело*, II, 358–363.

⁵⁰ Епска традиција памти га као наводно најблажег и најсношљивијег међу узурпаторима.

приходе, дахије су појачали систем експлоатације, увели нове намете и сасвим притисли рају, супротно ранијем обећању. Увођење институције сеоских ханова, злостављање и брутално тлачење раје, уместо економског напретка увећало је незадовољство и хајдучију.⁵¹ Српски извори сведоче да је мржња према ханцијама и њиховим злоделима била важан покретач побуне. У намери да се изнова отресу дахија и јањичара, представници локалне хришћанске елите склапали су различите политичке нагодбе и свим средствима радили и на Порти али и код Аустријске војне команде.⁵²

Као и 1801. године када су сазнали да Мустафа-паша кује заверу, дахије су енергично реаговале и по сазнању да српски нахијски кнезови имају сличне намере. На вести о припреми побуне и по пресретању конспиративне преписке појединих виђенијих Срба, дахије су решиле да спрече њено избијање путем масовне ликвидације народних старешина.⁵³ Сеча кнезова која је изведена почетком 1804. године, открива да је мучко убиство представљало основно средство дахијске управе, огрезле у крви и насиљу. Покољ, међутим, није био изведен довољно енергично и синхронизовано, нити је довео до погубљења кључних противника. Како су то и саме дахије признале у опширном писму Пазваноглуу (при томе свесно умањујући број убијених), погубљење десетак кнежева завереника изазвало је појаву хајдука-разбојника који су подбунили народ. Устанике дахије називају „поквареном ешкијом“, сматрајући да су „српским ђаурима“ неваљалштине урођене.⁵⁴

Масовни устанак Срба који је убрзо букнуо, открио је напротив колико је власт јањичара била слаба. Већ у пролеће 1804. године, сем неколико јачих тврђава, читава Шумадија нашла се у рукама устаника, а стотине ханова по селима и путевима претворени су у пепео. Дугорочне последице дахијске узурпације биле су погубне по становништво малобројних турских паланака, варошица и градова у унутрашњости Београдског пашалука.⁵⁵ Многи од њих,

⁵¹ Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 27–29.

⁵² Прота Матеја Ненадовић, *Изабрана дела*, 67–68.

⁵³ В. Карацић, *нав. дело*, 328–329.

⁵⁴ *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 314–315; Р. Љушић, *Карађорђе*, I, Београд 2000, 64–71.

⁵⁵ Ишчезавање отоманске градске елите на Балкану и њено смењивање домаћом хришћанском елитом поједини историчари приказују као тријумф руралне над урбаном цивилизацијом и културолошки суноврат. Реч је међутим о последицама једног сложенијег процеса изазваног како војном слабошћу тако и унутрашњим раскоlima саме османске цивилизације. S. Faroqhi, *Approaching Ottoman history an introduction to the sources*, Cambridge 1999, 201.

попут Рудника, нестали су у пламену већ почетком 1804. године.⁵⁶ Београд, Шабац и Ужице нашли су се под дуготрајном опсадом, а глад и несташница приморали су многе на бекство.⁵⁷

Упркос разорним последицама сопствене управе, највећи страх дахијама није задавала побуњена раја коју су мислили да заварају лажним обећањима, већ босански везир који је кренуо у поход опсађеном Београду са више хиљада трупа. Такође су зазирали од Халила (Алије) Гушанца који је са хиљаду крцалија сасвим изненада прошао кроз читаву Србију и улогорио се испред Београда.⁵⁸ Како то локални турски извор открива, Гушанчевих хиљаду крцалија не само што су били бројнији од снага јањичара, већ су у варош ушли преваром.⁵⁹ Пословишно отимање о првенство између јањичара и крцалија као професионалних војника, допринело је њиховој заједничкој пропасти. Српски устаници ослободили су се дахија и јањичара захваљујући омрази и међусобном неповерењу које је завладало међу самим Турцима.⁶⁰

Надјачани и у страху од издаје, дахије су у лето 1804. године тајно напустиле Београд и заплывиле низ Дунав, грабећи ка сигурности Видина.⁶¹

⁵⁶ Ускоро су и саме дахије морале да се повуку у Београд док су њихове присталице држале Смедерево, Пожаревац, Ваљево, Шабац, Ужице и у друга већа утврђена места у пашалуку.

⁵⁷ Таласи глади захватили су Београд и читаву Србију, а недостатак жита и хлеба током ратних година, довео је до жалосних појава у појединим турским варошима. У Ужицу које је 1806. улазило у трећу годину опсаде, један цркнути миш продавао се за један дукат, према тврдњама очевидаца. *Рашид Беја Историја чудноватих догађаја у Београду и Србији*, I, с турског превео Д. Чохаџић, Споменик XXIII (1894) 16.

⁵⁸ Он се већ прочуо пљачкајући и палећи градове низводно од Видина, у служби Пазваноглуа. Иако је у Србију дошао на позив дахије Кучук Алије, београдски јањичари нису га пустили у варош. Гушанчевим крцалијама било је одређено логориште на пристојној удаљености. Ђ. М. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа*, Београд 1959, 166–168; *Рашид Беја Историја чудноватих догађаја у Београду*, 11–12; В. Караџић, *нав. дело*, 333; *Турски извори о српској револуцији 1804*, I, 311–312.

⁵⁹ *Рашид Беја Историја чудноватих догађаја у Београду*, 11–12.

⁶⁰ У лето 1805. устаници и Алија Гушанац склопили су неку врсту привременог савезништва против дахија и јањичара. Уз обилату финансијску помоћ Срба и обећање да ће можда и сам бити постављен за београдског везира, Гушанцу је понуђено да помогне приликом освајања престонице пашалука. В. Караџић, *Прва година српскога војевања*, 348; Е. Г. Маретић, *нав. дело*, 126–127.

⁶¹ У варош под опсадом пуштена је вест како су се босански везир, Гушанац и домаћи београдски Турци договорили да похватају и побију дахије. В. Караџић, *нав. дело*, 348–349.

Но, како је први српски услов за примирје био тај да се вође јањичара побију до једног, своје путовање они су завршили на острву Ада Кале. Њихове су главе донете назад у Београд, сем Аганлијине која је игром случаја пала у Дунав. Услед глади и све јаче српске опсаде, опасним речним путем ка Видину ускоро је из Београда кренуо и сам Алија Гушанац. Богато војничко искуство и очајничка решеност његових крцалија, допринели су много успешнијем свршетку његове речне одисеје.⁶²

Алија Гушанац помогао се сигурности Видина да би потом годинама учествовао у крвавим војним походима против Срба.⁶³ Насупрот њему, будући игуман манастира Студеница Герасим Ђорђевић започео је своју монашку каријеру управо одласком из родног Видина у „Београдски предео“, како је том приликом назвао своју будућу домовину.⁶⁴ Извори сведоче да се судбине многих почетком 19. века крећу на простору између Београда и Видина. Токови масовних миграција пратили су већ постојећи смер политичких и територијалних подела унутар Царства. По верској и националној линији, хришћани су пристајали уз хришћане а Турци уз Турке. Свакако да је било бројних одступања од овог општијег тренда, али их није једноставно пратити кроз изворе. Извесно је да су промена вере и стицање новог идентитета водили трауматичном отуђењу од сопствене прошлости.⁶⁵

---

⁶² Многи мањи одреди крцалија опет, који су се копненим путем евакуисали ка Нишу и Видину, били су збрисани до последњег човека. Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 268–269.

⁶³ После великог српског пораза на Каменици код Ниша 1809, Алија Гушанац прети самом Карађорђу како ће ускоро освојити читаву Шумадију и спалити његов двор у Тополи.

⁶⁴ Његова мемоарска свешчица редак је наративни извор који макар и у најкраћим цртама описује Видин почетком 19. века, не спомињући ничим будуће крвопролиће. Аутор тврди да је због глади у Видину и „жита ради“ пошао у Београдски пашалук. Чини се нешто пре него што су сукоби између српских устаника и Пазваноглуа изазвали погоршање положаја православних становника Видина. *Знаменити догађаји нове српске историје на кратко у везаном и простом слогу, списани Герасимом Георгиевичем, епископом шабачким*, Београд 2010, 94–95.

⁶⁵ Један од таквих Срба био је извесни Митар Продановић из села Неђељица. Осрамоћен услед неуспешне брачне понуде он је напустио родно место и отишао у службу код Мехмеда Фочића, потоњег дахије. Пратећи свог господара по протеривању јањичара у Видин, Продановић се тамо потурчио и добио име Шахин Авдија. Његова изненадна појава изазвала је запрепашћење бивших земљака и комшија, када се почетком 19. века на кратко вратио у свој завичај.

Реч је о феномену галванизације и размене становништва, у сложеном, трауматичном и двогубом процесу који је потресао ратом захваћену периферију Царства. Док су хиљаде Турака из Ужица, Београда, Ваљева и Шапца после 1804. године напуштале своје домове и налазиле уточиште у Видину, Нишу и градовима Босне, многи хришћани из тих области пунили су одреде устаничке војске. Слично Србима који су у масама пребегавали преко Дрине, хришћани из области источно од Србије чинили су знатан део најамника.⁶⁶ „Бугарин“ је постао уобичајен термин за оног ко је дошао источно од реке Мораве, као што је „Босанац“ био назив за све оне западно од Србије.⁶⁷ Као странци без фамилије могли су служити у време када је већи део народне војске бивао распуштан кућама, зими или током летњих радова.⁶⁸

След догађаја у Србији почетком 19. века открива да су Пазваноглуови приватни ратови водили отварању Пандорине кутије с несагледивим последицама, доприневши наглој милитаризацији локалног становништва.⁶⁹ Било је зато само питање времена када ће се устаничка Србија и Видин изнова наћи на позицијама отвореног непријатељства. Одложен нејасним развојем догађаја све до изгинућа дахија, рат је постао

Други случај потпуне трансформације, од хришћанског дечака одведеног у робље током Устанка до отоманског господина који се враћа да посети родно село, спомињу извори о Тимочкој Крајини. В. Караџић, *Српске народне пјесме*, I, Београд 1975, 564–566; Д. Јовановић, *Из Тимочке Крајине. Књажевачки округ. Прилог за историју и етнографију*, Гласник Српског ученог друштва LXX (1889) 174–175.

⁶⁶ Многи од њих били су бивше крцалије у служби Пазваноглуа и Алије Гушанца. За једног од њих званог Конда бимбаша (наводно родом из „Поломља“ – области око реке Лом у западној Бугарској) претпоставља се да је довео до пада Београда крајем 1806. године, отварањем Савске капије. М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 166–169.

⁶⁷ Не само што Вук користи израз „бугарски Тимок“ описујући област Тимочке Крајине, већ су и Хајдук Вељко и његови бећари сматрани у Шумадији Бугарима и тако називани од појединих старешина. В. Караџић, *Имена села у Србији изван пашалука београдскога*, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Београд 1969, 355–356; С. Милутиновић Сарајлија, *Србијанка*, Београд 1993, 298.

⁶⁸ И једни и други били су током Устанка најчешће војни плаћеници – пандури и стражари. У Кнежевини Србији, међутим, назив за сезонског пољопривредног радника, баштована, бостанцију и повртара такође је био „Бугарин“. Била је то далека асоцијација на ефекте интензивираних читлучке пољопривреде у Бугарској, тачније за њено одсуство у Србији.

⁶⁹ Чињеницу да је услед немира у Србији веома опао број хришћанских земљорадника у самом Видинском пашалуку приметио је и француски представник у Видину, пуковник Маријаж. Mériage, *Bilješke o Pazvan-Oglu*, 203, 215.

неминован тек по устаничком заузећу Смедерева и других већих места на Дунаву. Нарочито од кад је устанички вођ Источне Србије, Миленко Стојковић, почетком 1806. загосподарио острвом и тврђавом Пореч која је доминирала дунавским теснацом.⁷⁰ Убрзо потом он је почео жестоко да гусари, потапа лађе, сече и роби Турке, а Дунав постаје река смрти за многе избеглице. Када га је Карађорђе упитао за судбину неких Турака, којима је био обећан сигуран пролаз, Стојковић је саркастично одговорио да су сви они „по риби“ послати у Видин, заправо да су нашли смрт у водама Дунава.⁷¹

Истребљење јањичара, освајање турских градова и напредовање низ Дунав знатно су увећали гнев Пазваноглуа према Србима. Његов непријатељски став може се наслутити већ почетком 1805. године, када у својству видинског паше упозорава Порту како Срби не само што спремају отворену издају, већ на њу подбуњују и народ суседних пашалука.⁷² Подозрење Пазваноглуа било је свакако појачано нескривеном подршком свештенства Карловачке митрополије устаницима. Познато је да је митрополит Стефан Стратимировић издашно помагао српске устанике, новцем, делом и саветом. Међутим владика Бачки Јован Јовановић отишао је и корак даље. Он је из Новог Сада слао запаљиве политичке прогласе Бугарима, позивајући их на свеопшти устанак и представљајући им у најлепшим бојама скори долазак моћне руске армије која ће прећи Дунав.⁷³

Сузбијање упада првих устаничких чета у Крајину и погубљење видинског епископа Калиника, оптуженог за тајну преписку са Србима, потврда су Пазваноглуовог тврдог става током 1806. године.⁷⁴ Даље од тога он није ишао, држећи се у потпуној дефанзиви и према надмоћнијим Русима који су запосели Малу Влашку на самом почетку новог рата. Не чуди зато што је по извештајима аустријских обавештајаца у Србији Порта на пасивно држање Пазваноглуа гледала као на чин отворене

⁷⁰ М. Екмечић, *нав. дело*, 169.

⁷¹ В. Карацић, *Миленко Стојковић*, Историјски списи, II, Београд 1969, 97–99; Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 268.

⁷² В. Стојанчевић, *Срби и Бугари 1804–1878*, Нови Сад 1995, 43.

⁷³ Посланица владике Бачког Србима и Бугарима, 24. фебруара 1805. *Први српски устанак, акта и писма на српском језику, 1804–1808*, I, у редакцији Р. Перовића, Београд 1977, 113–116.

⁷⁴ Mériage, *Bilješke o Pazvan-Oglu*, 203; Е. Г. Маретић, *нав. дело*, 125; Н. Радосављевић, *Видинска митрополија 1739–1834*, Историјски часопис XLIX (2002) 170–171; R. Gradeva, *Osman Pazvantoglu of Vidin: Between Old and New*, The Ottoman Balkans, 1750–1830, Princeton 2006, 33–134.

издаје.⁷⁵ Окретање Пазваноглуа од збивања у Србији после 1801. године и избегавање рата с Русима 1806. могуће је схватити и као покушај заштите уносних економских прихода. Главнина отоманске извозне трговине памуком, свилом и осталом текстилном робом за Аустрију одвијала се управо преко територије Видинског пашалука.

Трговинска сарадња коју је и Пазваноглуов наследник Мола (Мула) паша, развио с руским генералима током дугих периода примирја, открива суштину ратне економије. Господари Видина уколико нису ратовали, могли су бити трговачки партнери Русима и Србима, прикупљајући богатство конвенционалним методама.⁷⁶ Сем тога убрзо се показало да је, осим као снажна одбрамбена позиција, Видин исувише слаб да би могао деловати на више фронтова. Изненадна смрт Пазваноглуа, почетком 1807. године, означила је зато почетак наглог опадања војне и политичке моћи тог града. Видин, од чијег су спомена годинама страховали у Београду, Нишу и Букурешту, ускоро се и сам нашао опкољен, на удару бројних непријатељских чета.⁷⁷

Нестанак Пазваноглуа и појава руске војске на Дунаву, означили су и обнову сукоба између Срба и Турака за превласт у областима Неготинске и Тимочке Крајине. Под Миленком Стојковићем устаници су у пролеће 1807. године прешли планину Мироч, северну границу Видинског и Београдског пашалука. Одговор Мола паше, наследника Пазваноглуа, било је енергично гоњење и опкољавање устаничке војске која се повукла у претходно ископане шанчеве код Штубика.⁷⁸ После вишемесечне опсаде, опкољени Срби су стекли предност тек доласком знатних појачања која је довео сам Карађорђе и одреда Руса који су под

⁷⁵ Много је теже поклонити поверење Маретићевим исказима везаним за Видин и Србију, током лета и јесени 1806. године. Према тим подацима Неготинска и Тимочка Крајина биле су прегажене од стране устаника који су се домогли горњег тока реке Лом и удаљеног места Чипровец под самим врхом Старе планине. Маретић даље наводи да је у јесен 1806. године склопљен посебан мировни уговор између Турака из Видина и Срба, са прецизно утврђеним тачкама споразума. Е. Г. Маретић, *нав. дело*, 111–120.

⁷⁶ Mériage, *Bilješke o Pazvan-Oglu*, 204–205, 213–215; Ј. Арсенијевић, *нав. дело*, I, 220, 294; Б. Храбак, *нав. дело*, 207–208.

⁷⁷ Е. Г. Маретић, *нав. дело*, 149–150; С. Новаковић, *нав. дело*, 335–336.

⁷⁸ Био је то сусрет старих непријатеља. Многи прослављени ратници из војске Пазваноглуа, попут Алије Гушанца, учествовали су у крвавој бици код Малајнице. На другој страни било је доста Срба који су још крајем 18. века под Мустафа пашом ратовали против видинских јањичара и крцалија. Р. Љушић, *нав. дело*, I, 181–187; В. Стојанчевић, *Кључ и Поречка Река од краја 18. века до ослобођења 1833. године*, Београд 1994, 19–20.

генералом Михељсоном прешли Дунав. У жестокој вишедневној бици код Штубика и на Малајници устаници и Руси потпуно су поразили главнину видинске војске, у лето 1807. године.⁷⁹

Међу тамошњим сељанима проносио се глас како је Мола паша виђен како граби ка Неготину гологлав, јашући на некој влашкој кобили у највећој пометњи. Још је сликовитија била приповест једног од самих учесника борби, према којој су пашин раскошни логор и ратна благајна убрзо били захваћени жестоким пламеном. Похлепа за растопљеним златом које су војници у општој збрци покушавали да зграбе голим рукама, навела је многе да ризикују смрт услед тешких опекотина. Убрзо је читав простор око касе био опкољен нарочитом стражом, како се војници не би више сакатили и страдали у безумном покушају брзог богаћења.⁸⁰ Карађорђе је с поносом јавио другим старешинама како је поражена велика видинска војска и освојено силно благо у топовима, злату и опреми.⁸¹ Неготин, као прва већа варош пред Видином, накратко је пао у руке устаника 1807. године. Ускоро су и чланови локалне елите Неготинске Крајине, попут оборкнеза Мише Карапанџића, пристали уз Србе.⁸²

Сличан преокрет догодио се и у Тимочкој Крајини, али је тамо уместо представника локалне елите власт преузео један од сасвим непознатих ратних вођа, самозванац Хајдук-Вељко Петровић. Његова живописна појава на посебан начин уоквирује сложене односе између Србије и Видина, почетком 19. века. Још као младић немирна духа и својевољан, Вељко Петровић напустио је дужност чобанина и одао се пустоловном хајдучком животу. После бекства из Видинског пашалука он се нашао у чети највећег хајдука предустаничке Србије, Станоја Главаша. Под старешинама Смедеревске нахије учествовао је у освајању Београда, да би у пролеће 1807. по личној молби и одобрењу самог Карађорђа добио устанички барјак и био послат да подигне Тимочку Крајину. Занимљива је тврдња самог Вука, како нико од тада присутних

⁷⁹ Ј. Гагић, *Дневник мој у Србији*, Прилози за историју Првог српског устанка, прир. Р. Перовић, Београд 1980, 80–91; Л. Арсенијевић, *нав. дело*, I, 257; Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 283–285, 241–243.

⁸⁰ Радило се о сећањима руског козака добровољца, Топал Ђорђа Петрова из Старе Загоре, који је убрзо прешао у службу код Хајдук-Вељка Петровића. *Грађа за историју бугарског народа из Архива Србије*, I, (1820–1856), Београд 1987, 127–128; Л. Арсенијевић, *нав. дело*, I, 257.

⁸¹ *Први српски устанак, акта и писма на српском језику, 1804–1808*, I, 266–269.

⁸² В. Караџић, *Историјски списи*, II, Београд 1969, 44–45.

нити је чуо нити је до тада ишта знао о Црној Реци (Тимочкој Крајини) као Вељковом завичају.⁸³

Упркос низу жестоких битака између 1807. и 1813. године, Неготинска и Тимочка Крајина заиста су током читавог устанка остале у засенку важнијих догађаја на нишком и дринском војишту. Иако је Крајина сматрана споредним ратиштем, у бојевима код Бање, Гургусовца, Кладова, Неготина и под капијама Видина 1811, Хајдук-Вељко Петровић оправдао је славу хероја која га је пратила. Велики јунак у борби, он није био једнако вешт управитељ током дугих периода примирја.⁸⁴ Прек и нагао, често је био под оптужбом за прекомерно насиље, самовољне испаде и плачке суседних области.⁸⁵ Сличне критике пратиле су ниже старешине које је он сам постављао у Тимочкој Крајини, а које су се прославиле пленећи углавном територију Видинског пашалука.⁸⁶ Последњих година устанка Карађорђе је Хајдук-Вељка из Бање преместио у Неготин у звању војводе, по смрти тамошњег оборкнеза Мише Карапанџића.⁸⁷ У време одсудног турског напада у лето 1813.

---

⁸³ Током већег дела устанка његов двор био је у утврђеном граду (Соко) Бања на готово једнакој удаљености од родног села Леновца и од јаког турског упоришта Гургусовца. В. Карацић, *Житије Ајдук-Вељка Петровића*, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Београд 1969, 68; Д. Јовановић, *Из Тимочке Крајине. Књажевачки округ. Прилог за историју и етнографију*, 181–183.

⁸⁴ Јанићије Ђурић – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања*, 247–248; Л. Арсенијевић, *нав. дело*, I, 293–295, 378.

⁸⁵ Личност која се битно разликовала од типичног ратника и непокорника, какви су били чести у Тимочкој Крајини, био је извесни Иван Стојковић из села Дебелице. Спомиње се као оборкнез Тимока и Заглавка још у доба Пазваноглуа. У време устанка био је члан магистрата у Гургусовцу, а затим као војвода у Бањи по одласку Хајдук Вељка у Неготин. Потом је под Турцима, после 1813. године, изнова био оборкнез. *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, прир. М. Недељковић и М. Станковић, Крагујевац–Топола 1988, док. 787, 53; Д. Јовановић, *Из Тимочке Крајине*, Гласник Српског ученог друштва LXX, 1889, 195–196.

⁸⁶ Међу њима били су Драган Папазоглу из Загоре, Ћира из Тетевена и многи други. М. Милосављевић *Устанничке биографије*, Прилози за историју Првог српског сстанка, необјављена грађа, у редакцији Р. Перовића, Београд 1954, 38–39, 51–52, 72–73; *Грађа за историју бугарског народа из Архива Србије*, I, (1820–1856), 131.

⁸⁷ Ту се Вељко изнова обогатио прибирући уносне закупе скела и богате царинске приходе, у интензивној пограничној трговини са Видином. В. Карацић, *Житије Ајдук-Вељка Петровића*, 71–74; Л. Арсенијевић, *нав. дело*, II, 867.

године Вељко Петровић се, упркос савету да то не чини, затворио у тврђаву и тамо пружио коначан отпор.⁸⁸

До самог слома устанка Видин је остао неосвојиво упориште турске војне моћи на Дунаву.⁸⁹ Немогућност устаничке војске да га заузме, као и турских одреда да покоре Крајину, створили су својеврсну равнотежу снага и учртали будућу политичку границу на том подручју. Она се до лета 1813. године протезала од ушћа Тимока у Дунав на југ, остављајући велики део Видинског пашалука у рукама Срба. Преотимање пространих области између Ниша и Видина представљало је најважнију последицу ратовања у Крајини. Источна граница Кнежевине Србије, постављена коначно тек 1833, пратила је линију разграничења устаничке Србије из 1813. године.⁹⁰ Тиме је окончан вишедеценијски период обележен цикличним смењивањем живе прекограничне трговине, хајдучких упада и војних најезди.

Упамћен као важан топос на мапи устаничке Србије, Видин се изнова јавља у улози супарника кроз стваралаштво епске поезије и као важан део културног наслеђа једне епохе. Кључна песма устаничког циклуса, *Почетак буне против дахија*, на врло сликовит начин открива везе између јањичара, Дунава и промена које ће у Србији убрзо наступити. Рат са Царством и разарање турских градова, најављени у тој песми, одредили су и позицију Видина као средишта непријатељске војне моћи на Дунаву. У алегоричној песми *Лазар Мутан и Црни Арапин*, устаничког песника Филипа Вишњића, имагинарни султанов весник из Видина поручује писмом самом Карађорђу како су злодела против Турака већ превршила меру. Он зато предлаже да борбу одлуче личним двобојем, како би се најзад утврдило чије ће бити царство.⁹¹ У песмама Симе

⁸⁸ Погинуо је херојском смрћу, пресечен надвоје топовским ђулетом. Према тврђњи очевидаца то се догодило пошто га је неки бивши руски козак, тада у служби Турака из Видина, препознао и проказао њиховом тобцији.

⁸⁹ Оно што није пошло за руком Хајдук Вељку и устаницима ратом, остварио је тек кнез Милош Обреновић дипломатским путем. Године 1835, током путовања на подворење султану у Цариград, он је дочекан у Видину са до тад невиђеним почастима, ватрометом и грмљавином топова, помпом достојном једног аутономног владара. М. Маринковић, *Шта је писао кнез Милош турском Цару и везирима*, Београд 1996, 68–73.

⁹⁰ Та линија постала је будућа државна граница између Србије и Бугарске. В. Стојанчевић, *Кнез Милош и Источна Србија 1833–1838*, Београд 1957, 30–31, 43–50, 68–70; Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1833)*, Београд 1986, 31–33.

⁹¹ М. Панић-Суреп, *Филип Вишњић живот и дело*, Београд 1967, 278–280.

Милутиновића Сарајлије Видин се, напротив, спомиње у нешто реалистичнијем војном фокусу – као могући плен српских чета и Хајдук-Вельковог гнева.⁹²

Слој епске поезије у многоме је подударан каснијим ставовима званичне српске историографије о догађајима из времена устанка. Постоји, међутим, један засебан нанос локалних предања која су остала очувана у самој Тимочкој Крајини. Опречна главној линији српске историографије и њеном јасном ставу према Пазваноглуу и Видину, она су забележена тек много деценија касније. Време Пазваноглуа било је тамо присутно кроз усмено предање и романтизовану успомену локалног становништва, као и ретка сећања стогодишњих старца на једну посебну епоху. Сублимирајући тај период као доба слобода за хришћане какве се не памте, време нестанка зулума, строгог али праведног управљања, економског напретка и пољопривредних улагања. Између осталог, кроз развијање и узгој племенитог соја оваца и цењене пасмине арапских ратних коња.⁹³

Према тврђењу локалних сељана, пуних хвале за време Пазваноглуа, Турци *Видинлије* били су разумни и душевни људи који су и сами знали шта значи немаштина. Зато су радо праштали пун износ пореза, излазили у сусрет нудећи сô на позајмицу и многе сличне економске погодности.⁹⁴ Казивања мештана Тимока слична су успомени на Пазваноглуа као толерантног и праведног управљача у Неготинској Крајини. Она су остала скривена и у ретким споменицима локалне архитектуре који су подигнути током његове владавине. Попут камене цркве у Неготину из 1803. године и чувене Видинске чаршије, трговачког језгра тог града.⁹⁵

---

⁹² О првом поразу Пазваноглуових чета у Тимочкој Крајини он приповеда у песми *Бој на Цивци-бари*. С. Милутиновић Сарајлија, *нав. дело*, 92–93; *Грађа за историју Првог српског устанка*, 236–239.

⁹³ Д. Јовановић, *Из Тимочке Крајине. Књажевачки округ. Прилог за историју и етнографију*, 161–164.

⁹⁴ М. Милосављевић, *Устаничке биографије, Прилози за историју Првог српског устанка*, необјављена грађа, 121; Д. Јовановић, *Из Тимочке Крајине. Књажевачки округ. Прилог за историју и етнографију*, 162.

⁹⁵ Т. Станојевић, *нав. дело*, 125.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Maršal Marmont. Memoari*, priredio i preveo Frano Baras, Split 1984.
- Jelavić, V., *Pazvan-Oglu od Vidina (Izvješće francuskoga pukovnika Mériage.)*, Glasnik Zemaljskog muzeja XVII (1905) 173–216.
- Pouqueville F. C. H. L., *Travels trough Morea, Albania, and several other parts of the Ottoman Empire, to Constantinople, during the years 1798, 1799, 1800. and 1801*, London 1806
- Гагић Ј., *Дневник мој у Србији*, Прилози за историју Првог српског устанка, прир. Р. Перовић, Београд 1980 [Gagić J., *Dnevnik moj u Srbiji*, Prilozi za istoriju Prvog srpskog ustanka, prir. R. Perović, Beograd 1980]
- Грађа за историју бугарског народа из Архива Србије*, I, (1820–1856), Београд 1987 [Grača za istoriju bugarskog naroda iz Arhiva Srbije, I (1820–1856), Beograd 1987]
- Грађа за историју Првог српског устанка*, у редакцији Радослава Перовића, Београд, 1954 [Grača za istoriju Prvog srpskog ustanka, u redakciji Radoslava Perovića, Beograd, 1954]
- Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, прир. М. Недељковић и М. Станковић, Крагујевац–Топола 1988 [Delovodni protokol Karađorđa Petrovića, prir. M. Nedeljković i M. Stanković, Kragujevac–Topola 1988]
- Ђурић Јанићије – Гаја Пантелић – Петар Јокић – Анта Протић, *Казивања о Српском устанку 1804*, прир. Д. Самарџић, Београд 1980 [Đurić Janićije – Gaja Pantelić – Petar Jokić – Anta Protić, *Kazivanja o Srpskom Ustanuku 1804*, prir. D. Samardžić, Beograd 1980]
- Караџић В., *Историјски списи*, II, Београд 1969 [Karadžić V., *Istorijski spisi*, II, Beograd 1969]
- Животопис Максима Евгеновића*, Будимпешта 1877 [Životopis Maksima Evgenovića, Budimpešta 1877]
- Знаменити догађаји нове србске историје на кратко у везаном и простом слогу*, списани Герасимом Георгијевићем, епископом шабачким, Београд 2010 [Znameniti događaji nove srbske istorije na kratko u vezanom i prostom slogu, spisani Gerasimom Georgievićem, episkopom šabačkim, Beograd 2010]
- Турски извори о српској револуцији 1804*, I, *Списи царске канцеларије 1789–1804*, уредио и превео Хазим Шабановић, Београд 1956 [Turski izvori o srpskoj revoluciji 1804, I, Spisi carske kancelarije 1789–1804, uredio i preveo Hazim Šabanović, Beograd 1956]

Литература – Secondary Works

- Adanir F., *Semi-autonomous forces in the Balkans and Anatolia*, Cambridge History of Turkey, III, ed. by S. N. Faroqhi and K. Fleet, Cambridge 2006, 179–182.

- Çaksu A., *Janissary Coffee Houses in Late Eighteenth-Century Istanbul*, Ottoman Tulips, Ottoman Coffee, Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century, ed. by D. Sajdi, London 2007, 117–125.
- Евлија Џељеби, *Putopis : odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentarisao Н. Шабановић, Сарајево
- Farooqi S., *Approaching Ottoman history an introduction to the sources*, Cambridge 1999.
- Gradeva R., *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*, The Ottoman Balkans, 1750–1830, Princeton 2006, 33–134.
- Gradeva R., *Secession and revolution in the Ottoman Empire at the end of Eighteenth century: Osman Pazvantoğlu and Rhigas Velestinlis*, Ottoman rule and the Balkans 1760–1850 Conflict, Transformation, Adaptation, Rethymno 2007 73–94.
- Hammer J., *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, 3, Zagreb 1979.
- Sadat D., *Rumeli Ayanlari: The Eighteenth Century*, Journal of Modern History, Vol. 44, No. 3 (Sep. 1972) 346–363.
- Арсенијевић Л., *Историја Српског Устанка*, I, Београд 1988 [Arsenijević L., *Istorija Srpskog Ustanka*, I, Beograd 1988]
- Атанасов Х., *В Османската периферия: общество и икономика във Видин през XVIII век*, София 2008 [Atanasov H., *V Osmanskata periferija: obščestvo i ikonomika v v Vidin prez XVIII vek*, Sofija 2008]
- Екмечић М., *Дуго кретање између кланџа и орања : историја Срба у Новом Веку (1492–1992)*, Београд 2008 [Екмечић М., *Dugo kretanje između klanja i oranja : istorija Srba u Novom Veku (1492–1992)*, Beograd 2008]
- Јиречек К., *История на Българиятъ*, София 1929 [Jireček K., *Istorija na B'lgarit'*, Sofija 1929]
- Јовановић Д., *Из Тимочке Крајине. Књажевачки округ. Прилог за историју и етнографију*, Гласник Српског ученог друштва LXX (1889) 149–201 [Јовановић Д., *Iz Timočke Krajine. Knjaževački okrug. Prilog za istoriju i etnografiju*, Glasnik Srpskog učenog društva LXX (1889) 149–201]
- Караџић В., *Друга година српскога војевања на даије*, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834 Београд 1969 475–486 [Karadžić V., *Druga godina srpskoga vojevanja na daije*, Danica 1826, 1827, 1828, 1829, 1834 Beograd 1969 475–486]
- Караџић В., *Житије Ајдук-Вељка Петровића*, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Београд 1969 67–78 [Karadžić V., *Žitije Ajduk-Veljka Petrovića*, Danica 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Beograd 1969 67–78]
- Караџић В., *Имена села у Србији изван пашалука београдскога*, Даница 1826 1828 1828 1829 1834, Београд 1969, 355–356 [Karadžić V., *Imena sela u Srbiji izvan pašaluka beogradskoga*, Danica 1826 1828 1828 1829 1834, Beograd 1969, 355–356]
- Караџић В., *Миленко Стојковић*, Историјски списи, II, Београд 1969 [Karadžić V., *Milenko Stojković*, Istorijски spisi, II, Beograd 1969]
- Караџић В., *Прва година српскога војевања на даије*, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Београд 1969 322–353 [Karadžić V., *Prva godina srpskoga vojevanja na daije*, Danica 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Beograd 1969 322–353]

- Караџић В., *Српске народне пјесме*, I, Београд 1975 [Karadžić V., *Srpske narodne pjesme*, I, Beograd 1975]
- Караџић В., *Српски ријечник*, Београд 1977 [Karadžić V., *Srpski riječnik*, Beograd 1977]
- Љушић Р., *Карађорђе*, I, Београд 2000 [Ljušić R., *Karađorđe*, I, Beograd 2000]
- Љушић Р., *Кнежевина Србија (1830–1833)*, Београд 1986 [Ljušić R., *Kneževina Srbija (1830–1833)*, Beograd 1986]
- Маретић Е. Г., *Историја српске револуције 1804–1813*, превео Бранимир Живојиновић, Београд 1987 [Maretić E. G., *Istorija srpske revolucije 1804–1813*, превео Branimir Živojinović, Beograd 1987]
- Маринковић М., *Шта је писао кнез Милош турском Цару и везирима*, Београд 1996, 68–73 [Marinković M., *Šta je pisao knez Miloš turskom Caru i vezirima*, Beograd 1996, 68–73]
- Милићевић Ђ. М., *Поменик знаменитих људи у српског народа*, Београд 1959 [Milićević Đ. M., *Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda*, Beograd 1959]
- Милосављевић М., *Устаничке биографије*, Прилози за историју Првог српског устанка, необјављена грађа, у редакцији Р. Перовића, Београд 1954 [Milosavljević M., *Ustaničke biografije*, Prilozi za istoriju Prvog srpskog ustanka, neobjavljena građa, u redakciji R. Perovića, Beograd 1954]
- Новаковић С., *Турско Царство пред Српски устанак*, Београд 1906 [Novaković S., *Tursko Carstvo pred Srpski ustanak*, Beograd 1906]
- Милутиновић Сарајлија С., *Србијанка*, Београд 1993 [Milutinović Sarajlija S., *Serbijanka*, Beograd 1993]
- Паларе М., *Балканска привреда око 1800–1914. Еволуција без развоја*, Београд 2010 [Palare M., *Balkanska privreda oko 1800–1914. Evolucija bez razvoja*, Beograd 2010]
- Панић-Суреп М., *Филип Вишњић живот и дело*, Београд 1967 [Panić-Surep M., *Filip Višnjić život i delo*, Beograd 1967]
- Пантелић Д., *Београдски pašaluk после Свиштовског мира 1791–1794*, I, Београд 1927 [Pantelić D., *Beogradski pašaluk posle Svištovskog mira 1791–1794*, I, Beograd 1927]
- Пантелић Д., *Београдски pašaluk пред Први српски устанак (1794–1804)*, II, Београд 1949 [Pantelić D., *Beogradski pašaluk pred Prvi srpski ustanak (1794–1804)*, II, Beograd 1949]
- Поповић Д., *О Цинцарима*, Београд 1998 [Popović D., *O Cincarima*, Beograd 1998]
- Поповић М., *Београдска Видин карија*, Наслеђе XIV (2013) 9–18 [Popović M., *Beogradska Vidin karija*, Nasleđe XIV (2013) 9–18]
- Поповић Ј. С., *Живот и прикљученија Павла Поповића*, Грађа за историју Првог српског устанка, у редакцији Р. Перовића, Београд (1954) 64–85 [Popović L. S., *Život i priključenija Pavla Popovića*, Građa za istoriju Prvog srpskog ustanka, u redakciji R. Perovića, Beograd (1954) 64–85]
- Први српски устанак, акта и писма на српском језику, 1804–1808*, I, у редакцији Р. Перовића, Београд 1977 [Prvi srpski ustanak, akta i pisma na srpskom jeziku, 1804–1808, I, u redakciji R. Perovića, Beograd 1977]

- Ненадовић М., *Изабрана дела*, прир. Г. Максимовић, Сремски Карловци – Нови Сад 2007 [Nenadović M., *Izabrana dela*, prir. G. Maksimović, Sremski Karlovci – Novi Sad 2007]
- Радосављевић Н., *Видинска митрополија 1739–1834*, Историјски часопис XLIX (2002) 163–182 [Radosavljević N., *Vidinska mitropolija 1739–1834*, Istorijски часопис XLIX (2002) 163–182]
- Рашид Беја *Историја чудноватих догађаја у Београду и Србији*, I, с турског превео Д. Чохацић, Споменик XXIII (1894) [Rašid Beja *Istorija čudnovatih događaja u Beogradu i Srbiji*, I, s turskog preveo D. Čohadžić, Spomenik XXIII (1894)]
- Стојанчевић В., *Срби и Бугари 1804–1878*, Нови Сад 1995 [Stojančević V., *Srbi i Bugari 1804–1878*, Novi Sad 1995]
- Станојевић Т., *Неготин и Крајина од првих трагова до 1858. године*, Неготин 1972 [Stanojević T., *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972]
- Стојанчевић В., *Кључ и Поречка Река од краја 18. века до ослобођења 1833. године*, Београд 1994 [Stojančević V., *Ključ i Porečka Reka od kraja 18. veka do oslobođenja 1833. godine*, Beograd 1994]
- Стојанчевић В., *Кнез Милош и Источна Србија 1833–1838*, Београд 1957 [Stojančević V., *Knez Miloš i Istočna Srbija 1833–1838*, Beograd 1957]
- Храбак Б., *Јевреји у Београду до стицања равноправности (1878)*, Београд 2009 [Hrabak B., *Jevreji u Beogradu do sticanja ravnopravnosti (1878)*, Beograd 2009]

Vladimir Jovanović

VIDIN AND SERBIA IN THE EARLY 19th CENTURY

Summary

The time of great turmoil in the Ottoman Empire – the late 18th and early 19th century, was also the period of intensive political changes in the area between Belgrade and Vidin. These two towns on the very periphery of the Empire became the centres for gathering of many of those who were dissatisfied with and opposed the programme of reforms of Sultan Selim III. The temporary strengthening of the influence of janissary leaders and self-proclaimed military commanders in Belgrade and Vidin had far-reaching consequences. Mutual acrimonies and hostilities among the Turks themselves laid the ground for the later outbreak of the mass rebellion of the Serbs led by Karađorđe, while the area between Belgrade and Vidin remained a war zone during the decades following the Austro-Turkish War. With the creation of the rebellious state, the janissary element in Serbia was systematically destroyed, while Vidin remained the janissaries' toughest stronghold on the Danube, although almost surrounded by Serbian and Russian troops. Negotinska and Timočka krajina which belonged to the Vidin pashalik were joined to Serbia, while the Timok river became the border between Serbia and Turkey, which was formally confirmed during the rule of Miloš Obrenović.

Keywords: Belgrade, Vidin, Danube, janissaries, Osman Pazvantoğlu, Karađorđe Petrović, Hajduk-Veljko Petrović.

Чланак примљен: 20. 03. 2017.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 25. 05. 2017.